

Sygn. akt II CSKP 379/22

POSTANOWIENIE

Dnia 3 listopada 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Mariusz Łodko (przewodniczący)

SSN Jacek Grela (sprawozdawca)

SSN Maciej Kowalski

w sprawie z powództwa S. S.
przeciwko S. (Z.) L. i kuratorowi nieżyjącej E. S.
z udziałem Prokuratora Prokuratury Okręgowej w Lublinie
o unieważnienie małżeństwa,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 3 listopada 2022 r.,
skargi kasacyjnej powoda
od postanowienia Sądu Apelacyjnego w Lublinie
z dnia 16 grudnia 2019 r., sygn. akt I ACz 1202/19,

**uchyla zaskarżone postanowienie oraz uchyla poprzedzające je
postanowienie Sądu Okręgowego w Lublinie z 16 kwietnia
2019 r., sygn. akt III C 95/16.**

UZASADNIENIE

S. S. wniósł o unieważnienie małżeństwa zawartego przez Z. L. z jego córką E. S. 5 sierpnia 2006 r. w Danii, z uwagi na zawarcie związku przy jednoczesnym pozostawaniu przez Z. L. w innym związku małżeńskim.

Postanowieniem z 16 kwietnia 2019 r. Sąd Okręgowy w Lublinie odrzucił pozew z uwagi na brak jurysdykcji krajowej.

Postanowieniem z 16 grudnia 2019 r. Sąd Apelacyjny w Lublinie oddalił zażalenie powoda.

Sąd drugiej instancji ustalił, że pozwany 18 czerwca 1977 r. zawarł związek małżeński z M. S.. Z kolei z E. S. zawarł związek małżeński 5 sierpnia 2006 r. w Danii. W dniu 17 sierpnia 2008 r. E. S. zmarła. Przed śmiercią przyjechała do W. na leczenie. Małżonkowie w trakcie trwania małżeństwa na stałe zamieszkiwali w Danii.

Sąd Apelacyjny wskazał, że ogólną zasadą określającą jurysdykcję krajową jest przepis art. 1103 k.p.c., który stanowi, że sprawy rozpoznawane w procesie, a więc także sprawy o unieważnienie małżeństwa należą do jurysdykcji krajowej, jeżeli pozwany ma miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu albo siedzibę w Rzeczypospolitej Polskiej. Pozwanymi w niniejszej sprawie są S. L. zamieszkujący w Danii oraz nieżyjąca E. S., dla której w toku procesu został ustanowiony kurator w osobie adwokata G. U.. Przesłanka określona w cytowanym przepisie po stronie pozwanego nie została spełniona, natomiast w przypadku pozwanej E. S. kwestia miejsca zamieszkania czy miejsca pobytu w chwili śmierci jest sporna.

Sąd drugiej instancji podkreślił, że dodatkowe przesłanki jurysdykcji krajowej w sprawach małżeńskich zostały określone w art. 1103¹ § 1 k.p.c., jednakże żadna ze wskazanych w tym przepisie sytuacji nie zachodzi na gruncie niniejszej sprawy.

Sąd Apelacyjny stwierdził, że w niniejszej sprawie już 14 sierpnia 2014 r. (data wniesienia pozwu) brak było jurysdykcji krajowej. Skoro o tejże jurysdykcji decyduje miejsce zamieszkania bądź miejsce stałego pobytu strony pozwanej, to jurysdykcji sądu polskiego nie było. Powód bowiem, jako stronę pozwaną, wskazał pierwotnie Z. L., a następnie nieżyjąca E. S.. Zatem za miejsce zamieszkania strony pozwanej należy uznać Królestwo Danii.

W ocenie Sądu drugiej instancji bez znaczenia pozostaje, że w toku postępowania Sąd Rejonowy ustanowił kuratora dla nieżyjącej E. S.. Okoliczność ta

nie spowodowała, że sąd polski „nabył” jurysdykcję wobec ustanowienia kuratora dla nieżyjącego, który to kurator ma miejsce zamieszkania (siedziby) w Polsce.

Sąd Apelacyjny uznał za drugoplanową kwestię miejsca zamieszkania czy miejsca stałego pobytu E. S. w chwili śmierci. Jednakże zaznaczył, że Sąd Okręgowy w Warszawie nie przeprowadził wystarczającego postępowania dowodowego w tym zakresie. Pozwany podnosił, że jego małżonka zamieszkiwała z nim wspólnie w Danii, lecz nie przedstawił na tę okoliczność żadnych dowodów. W opozycji do stanowiska pozwanego stoi powód, który twierdzi, że miejscem zamieszkania, a przynajmniej miejscem stałego pobytu E. S. w chwili śmierci była W.. Jednakże nie wynika to jasno z jego zeznań czy zeznań siostry zmarłej. O miejscu zamieszkania zmarłej nie może świadczyć także adres wskazany w dowodzie osobistym, który został wydany jeszcze przed ślubem. O miejscu jej zamieszkania mógłby natomiast świadczyć adres wskazany w akcie zgonu, jednakże nie ma on poparcia w pozostałym materiale dowodowym.

Powyższe orzeczenie zaskarżył skargą kasacyjną powód, zarzucając:

1. naruszenie przepisów postępowania, tj. art. 328 § 2 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. przez nie odniesienie się w uzasadnieniu przez Sąd drugiej instancji do wszystkich przedstawionych przez niego zarzutów, w tym w szczególności naruszenia art. 328 § 2 w zw. z 361, art. 41 w zw. z art. 1103¹, art. 1103¹⁰ k.p.c.;
2. naruszenie przepisów postępowania, tj. art. 447 k.p.c. przez jego niezastosowanie w sytuacji, gdy udział kuratora jako powołanego przez sąd polski, uzasadnia jurysdykcję krajową;
3. naruszenie przepisów postępowania, tj. art. 41 k.p.c. przez jego niezastosowanie i nieprzyjęcie ostatecznie, że w okolicznościach niniejszej sprawy powództwo powinno być wytoczone przed sąd miejsca zamieszkania powoda;
4. naruszenie przepisów postępowania, tj. art. 1103¹ k.p.c. przez jego niezastosowanie, podczas gdy w rzeczywistości przepis ten powinien być odpowiednio stosowany również w sytuacji, gdy powództwo zostało wytoczone przez prokuratora lub osobę trzecią mającą interes prawny;

5. naruszenie przepisów postępowania, tj. art. 1103¹⁰ § 2 k.p.c. przez jego niezastosowanie i przyjęcie, że brak jest w niniejszej sprawie jurysdykcji krajowej sądu polskiego, podczas gdy w rzeczywistości w sytuacji gdy w sprawie występuje współuczestnictwo materialne, a jurysdykcja krajowa istnieje w stosunku do jednego ze współuczestników (E. S. zastępowanej przez kuratora adw. G. U.), to sprawa należy do jurysdykcji krajowej w stosunku do wszystkich współuczestników.

We wnioskach skarżący domagał się uchylenia zaskarżonego postanowienia w całości i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, a w przypadku stwierdzenia podstaw, uchylenia również poprzedzającego go postanowienia Sądu Okręgowego w Lublinie w całości i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania temu Sądowi.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna okazała się uzasadniona.

Nieuzasadniony okazał się zarzut zawarty w punkcie 1 petitum skargi kasacyjnej. Zgodnie z art. 328 § 2 k.p.c. - sprzed nowelizacji, która weszła w życie 7 listopada 2019 r. na podstawie przepisów ustawy z 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2019 r., poz. 1469) - uzasadnienie wyroku powinno zawierać wskazanie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, a mianowicie: ustalenie faktów, które sąd uznał za udowodnione, dowodów, na których się oparł, i przyczyn, dla których innym dowodom odmówił wiarygodności i mocy dowodowej, oraz wyjaśnienie podstawy prawnej wyroku z przytoczeniem przepisów prawa.

Na kanwie powyższego rozwiązania w judykaturze wskazywano, że zarzut naruszenia art. 328 § 2 k.p.c. tylko wyjątkowo może wypełniać podstawę kasacyjną przewidzianą w art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. Ma to miejsce wówczas, gdy skutek uchybienia konkretnym wymaganiom stawianym treści uzasadnienia wyroku zaskarżone orzeczenie nie poddaje się kontroli kasacyjnej, gdyż jego motywy nie pozwalają na zorientowanie się w przyczynach natury faktycznej i prawnej, które legły u podstaw określonego rozstrzygnięcia (zob. np. wyroki SN: z 2 czerwca 2011

r., I CSK 581/10; z 16 listopada 2011 r., V CSK 527/10; z 24 stycznia 2019 r., II CSK 755/17; z 24 września 2020 r., IV CSK 32/19).

W przedmiotowej sprawie nie zachodzi taka sytuacja, aby brak było możliwości prześledzenia toku rozumowania Sądu drugiej instancji. Wręcz przeciwnie, sporządzone uzasadnienie pozwoliło na dokonanie kompleksowej oceny stanowiska Sądu oraz zarzutów podniesionych w skardze kasacyjnej.

Zgodnie z art. 1103 k.p.c. sprawy rozpoznawane w procesie należą do jurysdykcji krajowej, jeżeli pozwany ma miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu albo siedzibę w Rzeczypospolitej Polskiej. Przepis art. 1103¹ k.p.c. stanowi rozwinięcie ogólnej zasady dotyczącej spraw procesowych, gdy chodzi o sprawy małżeńskie oraz sprawy dotyczące małżeńskich stosunków majątkowych, co nie oznacza, że art. 1103 k.p.c. nie obejmuje takich spraw rozpoznawanych w procesie. W okolicznościach rozpoznawanej sprawy art. 1103¹ k.p.c. nie będzie miał zastosowania.

W związku z powyższym rodzi się pytanie, czy w niniejszej sprawie miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu strony pozwanej może uzasadniać istnienie jurysdykcji krajowej.

W pierwszej kolejności należy dokonać oceny charakteru rzeczowej sprawy pod kątem podmiotowo-przedmiotowym. Zgodnie z art. 425 k.p.c. sprawy małżeńskie to sprawy o unieważnienie małżeństwa, o ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa, o rozwód oraz o separację na żądanie jednego z małżonków. W sprawach o unieważnienie małżeństwa (art. 13 i 14 k.r.o.) uprawnionym do wytoczenia powództwa jest ponadto każdy, kto ma w tym interes prawny. Generalnie z powództwem o prawo stanu może wystąpić, jeżeli przepis szczególny nie stanowi inaczej, tylko osoba bezpośrednio i osobiście zainteresowana wynikiem procesu (zob. T. Ereciński [w:] J. Gudowski, K. Weitz, T. Ereciński, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom III. Postępowanie rozpoznawcze*, Warszawa 2016, teza 10 do art. 425). Nadto, zgodnie z art. 13 § 2 k.r.o. unieważnienia małżeństwa z powodu pozostawania przez jednego z małżonków w poprzednio zawartym związku małżeńskim może żądać każdy, kto ma w tym interes prawny. Niewątpliwie osoba trzecia, wytaczając powództwo

o unieważnienie małżeństwa powinna pozwać oboje małżonków, których współuczestnictwo jest konieczne (art. 195 § 1 k.p.c.) – zob. D. Dończyk, I. Koper [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Tom. II., red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, teza 2 do art. 448.

Zgodnie z art. 447 § 1 k.p.c. na wniosek osoby, która po śmierci jednego z małżonków zamierza wytoczyć powództwo o unieważnienie małżeństwa, sąd rejonowy miejsca zamieszkania zmarłego ustanawia kuratora. Jeżeli zmarli obydwój małżonkowie, ustanawia się dwóch kuratorów.

Podsumowując dotychczasowe rozważania należy stwierdzić, że nie powinno być sporne, że powód posiada legitymację czynną, a pozwani powinni być oboje małżonkowie. Nie powinno być wątpliwości, że kuratora dla nieżyjącego małżonka można ustanowić również w toku postępowania. W niniejszej sprawie ustanowiono kuratora już w toku sprawy w osobie adwokata G. U.

Podkreślenia wymaga, że ustanowiony kurator działa nie w interesie osoby zmarłej, lecz w interesie ogólnym. Jako strona pozwana ma samodzielną rolę w procesie (zob. D. Dończyk, I. Koper [w:] *Kodeks postępowania...*, teza 5 do art. 447; podobnie T. Ereciński [w:] J. Gudowski, K. Weitz, T. Ereciński, *Kodeks postępowania...*, teza 2 do art. 447). Kurator taki jest pozwanym w sprawie, a nie reprezentantem zmarłego małżonka (zob. J. Bodio [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*. Tom I. red. A. Jakubecki, LEX/el. 2019, teza 4 do art. 447). Niewątpliwie zatem, kurator w postępowaniu o unieważnienie małżeństwa posiada samodzielną pozycję procesową, w istocie jest stroną postępowania. W rezultacie wymóg miejsca zamieszkania lub miejsca zwykłego pobytu, wskazany w art. 1103 k.p.c., odnosi się także do ustanowionego kuratora. Trafnie zatem podnosi się w judykaturze, że w sprawie o unieważnienie małżeństwa, toczącej się po śmierci obywatela polskiego, który zawarł dwa kolejne małżeństwa bez rozwiązania małżeństwa pierwszego z dwoma cudzoziemkami, a wszczętej na skutek pozwu pierwszej jego żony skierowanego przeciwko drugiej żonie i kuratorowi ustanowionemu w miejsce zmarłego, udział tego kuratora, jako powołanego przez sąd polski, uzasadnia jurysdykcję krajową (zob. wyrok SN z 16 marca 1983 r., I CR 33/83, OSNC 1983, nr 12, poz. 196).

Problem związku jurysdykcji krajowej z występowaniem po stronie pozwanej dwóch podmiotów, w niniejszej sprawie żyjącego małżonka i ustanowionego kuratora, rozwiązuje art. 1103¹⁰ § 2 k.p.c., zgodnie z którym jeżeli w sprawie występuje współuczestnictwo materialne, a jurysdykcja krajowa istnieje w stosunku do jednego ze współuczestników, sprawa należy do jurysdykcji krajowej w stosunku do wszystkich współuczestników.

Pozostaje jedynie do rozważenia kwestia wpływu na jurysdykcję krajową ustanowienia kuratora już w toku postępowania. W tym wypadku jednakże, zgodnie z art. 1097 § 2 k.p.c. sąd nie może uznać, że brak jest jurysdykcji krajowej, jeżeli jej podstawy powstały w toku postępowania.

Reasumując uznać należało, że w okolicznościach niniejszej sprawy brak było podstaw do odrzucenia pozwu ze względu na brak jurysdykcji krajowej, a zarzuty sformułowane w punktach 2, 4 i 5 petitum skargi kasacyjnej okazały się uzasadnione. Z kolei zarzut zawarty w punkcie 3 skargi kasacyjnej o tyle był nieuzasadniony, iż dotyczył instytucji właściwości sądu. Tymczasem w niniejszej sprawie istotą sporu były kwestie związane z jurysdykcją krajową. Na marginesie zgodzić się należy z poglądem, że jurysdykcja jest atrybutem państwa jako dzierżyciela władzy suwerennej i jest realizowana przez sądy tylko dzięki delegacji ustawowej, podczas gdy właściwość miejscowa nie oznacza nic innego, jak podział spraw pomiędzy sądy wyposażone w taką samą władzę jurysdykcyjną według kryteriów terytorialnych. Analiza pojęcia jurysdykcji w powołanym wyżej znaczeniu wskazuje więc, że jurysdykcja jest nadrzędna względem właściwości. W konsekwencji w pierwszej kolejności sąd, badając sprawę, powinien ustalić, czy posiada jurysdykcję krajową do jej rozpoznania, a dopiero następnie sprawdzać swoją właściwość (zob. A. Hrycaj [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Tom V., red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, teza 7 do art. 1099).

Dodać należy, że postanowienie Sądu Najwyższego uwzględnia okoliczność, iż wprawdzie w odpowiedzi na pozew został podniesiony zarzut braku jurysdykcji krajowej, to Sąd pierwszej instancji zajął się tą kwestią z urzędu.

W tym stanie rzeczy orzeczono, jak w sentencji, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 i art. 108 § 2 w zw. z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c.

[as]